

УДК 340.132.624

О. М. КОСТЮК,
здобувач

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ ОФІЦІЙНОГО НОРМАТИВНОГО ТЛУМАЧЕННЯ У ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Проблема нормативного тлумачення є однією з найбільш актуальних у сучасній юридичній науці. Це обумовлено не лише відсутністю комплексних досліджень у вітчизняній правовій доктрині, але й необхідністю практичного удосконалення правотлумачної діяльності, що здійснюється уповноваженими компетентними суб'єктами. Зазначимо, що з огляду на стрімкий розвиток законодавства, проникнення прецедентних засад у вітчизняну правову систему, визначення пріоритетних напрямів розвитку й забезпечення механізму реалізації права, на особливу увагу заслуговує проблематика видів нормативного тлумачення. Більшість науковців, досліджуючи проблеми співвідношення видів нормативного тлумачення, розглядали питання їх класифікації відповідно до певних критеріїв. У сучасній правовій літературі не існує єдиного підходу щодо класифікації нормативного тлумачення. Оскільки у навчальній літературі вже багато років усталеною є точка зору, що нормативне тлумачення поділяється на автентичне та легальне, а у науковій літературі все частіше зустрічаються позиції, що така класифікація не відповідає сучасним умовам розвитку правової системи. Дослідженням окремих класифікаційних критеріїв нормативного тлумачення займалися С. Алексєєв, М. Вопленко, Д. Гаврилов, О. Карліна, Д. Михайлович, В. Нерсисянц, М. Новіков, С. Прийма, О. Смірнов, Ю. Тодика та ін. Проте, комплексному аналізу питання класифікації нормативного тлумачення не піддавалось. Класифікація існує і діє на підставі всіх критеріїв й охоплює найістотніші їх різновиди. Тому вона є однією з форм систематизації знань про нормативне тлумачення в цілому. Дискусійність існуючих у юридичній науці поглядів стосовно виділення окремих видів офіційного нормативного тлумачення зумовлює необхідність дослідження даного питання.

Метою цієї статті є розробка цілісної класифікації видів нормативного тлумачення в теорії права на основі таких критеріїв, які будуть мати важливе значення для з'ясування сутності та значення його видів.

Офіційне нормативне тлумачення є найважливішим видом тлумачення права. Це пов'язано з тим, що саме воно вносить ясність і однаковість у розуміння правових норм усіма суб'єктами.

Аналіз юридичної літератури доводить, що більшість науковців офіційне нормативне тлумачення, залежно від суб'єктів, поділяють на: автентичне і легальне (делеговане). При автентичному тлумаченні зміст норми права роз'яснює той суб'єкт, який її видав. Легальне (делеговане) тлумачення права є загальнообов'язковим, а тлумачення здійснює орган, який цю норму не встановлював, але відповідним чином на це уповноважений. На думку М. Молибоги, легальне тлумачення, у свою чергу, поділяється на: відомче, що

здійснюється керівництвом центральної установи будь-якого відомства і його сила обмежується сферою дії цієї установи; міжвідомче (офіційне) – із сферою розповсюдження на інші відомства [1, с. 10]. Варто наголосити, що думка про виділення офіційного тлумачення, як різновиду легального, не знайшла підтримки серед науковців. Так, на думку М. Вопленко [2, с. 15] та О. Капліної [3, с. 57] офіційне тлумачення не слід ототожнювати з офіційним, це є різновид неофіційного тлумачення права, оскільки не є формально обов'язковим, а суб'єкт, що здійснює офіційне тлумачення, виражає власну точку зору. Тому ототожнювати цей вид тлумачення з міжвідомчим – помилково. Офіційне тлумачення норм права здійснюється компетентними суб'єктами під час виступів по телебаченню, на радіо, у пресі, і передбачає донесення суб'єктивної точки зору щодо розуміння норм права. У результаті офіційного тлумачення не приймається акт тлумачення, що є характерною ознакою офіційного тлумачення.

С. Прийма офіційне тлумачення поділяє на нормативне і індивідуальне, залежно від того, яку природу (нормативну або індивідуальну) має акт, що підлягає інтерпретації, а нормативне тлумачення – на абстрактне та казуальне, залежно від того, що породжує необхідність тлумачення – з'ясування змісту відповідної норми права чи вирішення конкретної справи; залежно від того, які правові акти уповноважений тлумачити суб'єкт інтерпретації «свої чи чужі» – на автентичне і делеговане [4, с. 9].

Д. Михайлович серед основних видів офіційного тлумачення виділяє наступні:

- залежно від суб'єкта тлумачення – автентичне і делеговане;
- за ступенем впливу на суспільні відносини – нормативне і казуальне;
- за юридичним механізмом набуття юридичної сили – таке, що має потребу чи не має потреби в затвердженні;
- за юридичною силою – остаточне та неостаточне;
- залежно від часових меж повноважень по офіційному тлумаченню – постійне і тимчасове;
- за суб'єктивним складом – індивідуальне, колегіальне і спільне;
- залежно від того, за число ініціативою воно здійснюється – здійснюване за власною ініціативою та зовнішньо ініційоване;
- за функціональною ознакою – таке, що має самостійне значення або виконує службову функцію;
- залежно від того, наскільки явно воно має зовнішній прояв – відкрите і приховане (лагентне);
- за відношенням до інтерпретованого нормативно-правового акта – внутрішнє і зовнішнє;
- залежно від того, здійснюється воно до чи після набуття юридичної сили інтерпретованого акта – попереднє та наступне;
- за змістом, або за характером питань, що підлягають встановленню – матеріальне і процесуальне;
- залежно від наслідків – роз'яснює, підтверджує, виправляє та скасовує;

– залежно від кількості норм, що тлумачаться – тлумачення окремої норми та комплексне тлумачення [5, с. 12].

О. Смірнов та А. Манукян офіційне тлумачення поділяють на легальне і судове. Легальне тлумачення завжди є нормативним, тобто загальнообов'язковим, однак межі цієї загальнообов'язковості можуть бути різними: якщо автентичне тлумачення є обов'язковим для усіх суб'єктів правовідносин, то легальне тлумачення уповноважених органів влади є обов'язковим у межах спеціальної компетенції цих органів. Судове тлумачення здійснює суд і видає його у формі рішень, вироків, ухвал постанов за результатами розгляду конкретних юридичних справ [6, с. 19–20]. На нашу думку, така класифікація є дискусійною, оскільки виникає питання до якого з цих видів тлумачення учені відносять роз'яснення Конституційного суду – легального чи судового?

В. Нерсисянц офіційне нормативне тлумачення поділяє на автентичне (коли роз'яснення дає орган, що видав нормативно-правовий акт), і неавтентичне (коли роз'яснення дають інші компетентні органи влади обов'язком яких є втілення приписів правових норм у життя), тобто – уряд, міністерства та інші органи виконавчої влади [7, с. 453–454]. На перший погляд така класифікація здається простою і зрозумілою, проте знову виникає питання щодо місця роз'яснень Конституційного суду у цій класифікації. Водночас учений, підтримуючи загальноприйнятую класифікацію тлумачення залежно від сфери дії актів – на нормативне і казуальне, наголошує, що нормативне тлумачення дається на основі глибокого вивчення та узагальнення юридичної практики, є більш авторитетним порівняно з казуальним тлумаченням, тому цілком обґрунтовано відносить роз'яснення Конституційного суду до офіційного нормативного тлумачення. Разом з тим В. Нерсисянц наголошує, що ці види тлумачення тісно пов'язані між собою, оскільки мають спільний об'єкт – правові норми, а причиною їх появи є юридична практика [7, с. 460].

На нашу думку, зазначені твердження є дещо поверховими, оскільки юридична практика включає комплекс юридично значущих дій, зокрема, попередження, припинення та розслідування правопорушень, притягнення до юридичної відповідальності, виконання покарань, підготовку та прийняття нормативно-правових актів, здійснення правовиховної та науково-дослідницької діяльності, реєстрацію та статистичний облік правових явищ тощо. Тому в результаті саме практичної діяльності частіше за все виявляються прогалини у законодавстві, необхідність уточнення чи додаткового роз'яснення дефініцій та норм права, що потребує здійснення тлумачення як офіційного, так і неофіційного [7, с. 460].

Як зазначає О. Капліна, правотлумачна практика є видом юридичної практики і становить собою єдність правотлумачної діяльності, спрямованої на з'ясування змісту норми права з метою її правильного застосування [8, с. 30]. Більшість учених усвідомлюючи, що чітке й правильне застосування норм права, винесення законних і обґрунтованих правових рішень неможливе без належного тлумачення норми, виділяють правозастосовне тлумачення.

У юридичній літературі існує думка російського дослідника Б. Морозова, про те, що нормативне тлумачення є різновидом правозастосовного тлумачення

ня [9, с. 128]. З цим складно погодитись з огляду на те, що нормативне тлумачення може здійснюватись і за межами правозастосовного процесу. Це підтверджується можливістю здійснювати нормативне тлумачення суб'єктами правотворчості, зокрема, законодавчими та виконавчими органами влади.

Така розбіжність у поглядах пояснюється тим, що назріла необхідність виділення чіткої ролі саме судових органів влади у здійсненні нормативного тлумачення. Тому вчені й звертають увагу на судове та/або правозастосовне тлумачення.

З огляду на це, заслугоує на увагу класифікація запропонована С. Алексєєвим, який до нормативного тлумачення відносить: автентичне тлумачення (дається тим самим органом, що й видав норму права), легальне тлумачення (дається компетентним уповноваженим органом щодо нормативно-правових актів, які видані іншими органами) і правозастосовне нормативне тлумачення (роз'яснення змісту норм права органами правосуддя) [10, с. 113]. Дана позиція підтримується і сучасними вітчизняними науковцями, зокрема, М. Цвіком [11, с. 53] та С. Шевчуком [12, с. 268].

Здійснювати автентичне тлумачення може лише той орган, який видав нормативно-правовий акт (наприклад, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та ін.). Отже, суб'єктів автентичного тлумачення чимало. Стосовно делегованого тлумачення, то суб'єктний склад даного виду тлумачення теж чисельний. Тому виділення у якості критерію розмежування нормативного тлумачення на автентичне і делеговане – суб'єкта, не відповідає сутності цих видів. На нашу думку, таким критерієм може бути характер правотлумачної компетенції. Автентичне тлумачення здійснюється суб'єктами в межах власної компетенції, а делеговане – у порядку реалізації делегованих повноважень.

Д. Гаврилов пропонує класифікувати нормативне тлумачення за наступними критеріями: 1) за правовим статусом органів державної влади, що здійснюють нормативне тлумачення на: законодавче, адміністративне і судове; 2) за складом суб'єктів на: індивідуальне і колективне [13, с. 9]. Стосовно першого критерію, то вважаємо, що було б доцільно доповнити дану класифікацію ще таким суб'єктом як органи місцевого самоврядування, які не лише з'ясовують зміст нормативно-правових актів, а й роз'яснюють муніципальні правові акти. Відносно другого критерію, то, на нашу думку, точніше говорити не про склад суб'єктів, а про їх кількість. Дослідник наголошує, що нормативне тлумачення може здійснюватись у процесі реалізації права та правозастосування (правозастосовне). Проте, критерій такого поділу не називає. Вважаємо, що таким критерієм може бути сфера виникнення нормативного тлумачення.

Варто зазначити, що у юридичній науці вчені виділять спосіб як один із критеріїв розмежування видів тлумачення. На думку Б. Морозова, спосіб тлумачення – це метод пізнання змісту, сенсу і духу закону [9, с. 80]. О. Капліна визначає спосіб тлумачення як сукупність відносно відокремлених прийомів і правил, за допомогою яких суб'єкт, що тлумачить норму права, розкриває її сенс з метою правильного й однакового її розуміння і застосування [8, с. 19].

Вважаємо, що уповноважені суб'єкти, здійснюючи нормативне тлумачення, використовують граматичний (філологічний), логічний, систематичний, історико-політичний, телеологічний, функціональний, семантичний, спеціально-юридичний способи тлумачення.

Ще одним критерієм розмежування нормативного тлумачення є його обсяг. За обсягом нормативне тлумачення може бути: буквальне, поширювальне та обмежувальне.

Отже, на підставі аналізу поглядів учених щодо класифікації нормативного тлумачення можна стверджувати, що в науці спостерігається невизначеність щодо критеріїв його розмежування. Підсумовуючи, ми можемо запропонувати таку класифікацію нормативного тлумачення: за характером правотлумачної компетенції – автентичне (здійснюється в межах власної компетенції) і делеговане (у порядку реалізації делегованих повноважень); за суб'єктами здійснення – органів законодавчої, виконавчої, судової влади; за кількістю суб'єктів – індивідуальне (наприклад, Президент України) та колективне (Конституційний Суд України); за сферою виникнення – правотворче, правозастосовне; за кількістю норм, що тлумачаться – тлумачення окремої норми та комплексне тлумачення; за способом тлумачення – граматичне, логічне, систематичне, історико-політичне, телеологічне, функціональне, семантичне, спеціально-юридичне; за обсягом – буквальне, поширювальне та обмежувальне.

Список використаних джерел

1. *Молибога М. П.* Тлумачення (інтерпретація) правових норм: наукове та практичне значення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / М. П. Молибога. – К., 2010. – 20 с.
2. *Вопленко Н. Н.* Официальное толкование норм права / Вопленко Н. Н. – М. : Юрид. лит., 1976. – 119 с.
3. *Капліна О. В.* Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : [монографія] / Капліна О. В. – Харьков : Право, 2008. – 296 с.
4. *Прийма С. В.* Принципи тлумачення норм права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С. В. Прийма. – Харків, 2011. – 19 с.
5. *Михайлович Д. М.* Офіційне тлумачення закону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Д. М. Михайлович. – Харків, 2003. – 17 с.
6. *Смирнов А. В.* Толкование норм права : [учеб.-практ. пособие] / А. В. Смирнов, А. Г. Манукян. – М. : Проспект, 2008. – 134 с.
7. *Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов* / [под общ. ред. В. С. Нерсесянца]. – М. : Норма, 2004. – 832 с.
8. *Капліна О. В.* Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. В. Капліна. – Харків, 2009. – 40 с.
9. *Морозов Б. П.* Правоприменительное толкование уголовного закона : [монография] / Морозов Б. П. – Новосибирск : Изд-во ФКОУ ДПО СМУЦ ГУФСИН России по Новосибирской обл., 2012. – 192 с.

jects carried out within its competence, and delegating – in the exercise of delegated authority.

The time has come the need for a clear role of the judicial authorities in the implementation of the normative interpretation. And stand out among the subjects of the legal interpretation of the executive and the judiciary does not appear to be correct. We believe that for the legal status of public authorities normative interpretation is classified into: legislative, executive, judicial and municipal. Local governments are not only trying to find out the content of legal acts, but also to clarify the municipal legal acts.

By the number of subjects is necessary to distinguish the individual (eg, the President) and collective (the Constitutional Court of Ukraine) normative interpretation.

In legal science scientists have identified a way – as one of the criteria for distinguishing the types of interpretation. We believe that the authorized entities carrying out normative interpretation, use a variety of ways. Accordingly, the method of normative interpretation should distinguish on: grammatical, logical, systematic, historical and political, teleological, functional, semantic, specially-legal.

In terms of normative interpretation could be: literal, expansive and restrictive. Based on analysis of the views of scientists, the author suggested his own vision classification normative interpretation.

Key words: normative interpretation, classification, subject of interpretation, methods of interpretation.

УДК 343.211

Ю. С. ТИМОЩУК,
здобувач

ПРИНЦИП ГУМАНІЗМУ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В українській юридичній науці, зважаючи на євроінтеграційний курс нашої держави, існує потреба розробки нових підходів до побудови сучасної системи принципів із врахуванням специфіки кожної галузі права. Принципи кримінального права – це вихідні фундаментальні, основоположні ідеї, які впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законі, і лежать в основі побудови кримінального права. Чинне кримінальне право України містить систему усталених принципів, зокрема, таких як: принцип відповідальності особи за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом як злочин (законності); принцип особистої відповідальності; принцип відповідальності за наявності вини; принцип індивідуалізації відповідальності та покарання; принцип економії кримінальної репресії, і, звичайно, принцип гуманізму. Гуманізм є одним із найважливіших кримінально-правових принципів, порушення якого здатне привести до багатьох негативних наслідків як для системи правосуддя, так і в цілому для суспільства.

У галузі кримінального права увага даному питанню приділялася в працях Х. Алікперова, Р. Бабанли, М. Бажанова, В. Гацелюка, І. Гнатів, А. Гореліка, І. Звечаровського, О. Кваші, М. Коржанського, О. Костенка, О. Котовича,

10. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования / Алексеев С. С. – М. : Статут, 1999. – 712 с.

11. Цвік М. В. Про офіційне тлумачення законів України / М. В. Цвік // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 4. – С. 51–60.

12. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук – К. : Реферат, 2007 – 640 с.

13. Гаврилов Д. А. Правоприменительное толкование : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Гаврилов Д. А. – В., 2000. – 235 с.

Костюк О. М. Теоретичні засади класифікації офіційного нормативного тлумачення у юридичній науці

У статті досліджено систему наукових підходів щодо проблеми класифікації нормативного тлумачення, багатоманітність яких дозволяє розкрити сутність його видів.

Проаналізовано критерії поділу нормативного тлумачення на автентичне і легальне. Встановлено, що суб'єкт не може бути критерієм розмежування цих видів тлумачення. Таким критерієм є характер правотлумачної компетенції. Залежно ж від суб'єкта, нормативне тлумачення можуть здійснювати законодавчі, виконавчі, судові та муніципальні органи влади.

Ключові слова: нормативне тлумачення, класифікація, суб'єкти тлумачення, способи тлумачення.

Костюк О. Н. Теоретические основы классификации официального нормативного толкования в юридической науке

В статье исследована система научных подходов к проблеме классификации нормативного толкования, многообразие которых позволяет раскрыть сущность его видов.

Проанализированы критерии разделения нормативного толкования на аутентическое и легальное. Установлено, что субъект не может быть критерием разграничения этих видов толкования. Таким критерием является характер правоотзывательной компетенции. В зависимости же от субъекта, нормативное толкование могут осуществлять законодательные, исполнительные, судебные и муниципальные органы власти.

Ключевые слова: нормативное толкование, классификация, субъекты толкования, способы толкования.

Kostyuk O. M. Theoretical foundations of classification official interpretations of legal science

The paper studies the system of scientific approaches to the problem of classification the normative interpretation, the variety of which can reveal the essence of his species. In the academic literature for many years there is a view that the normative interpretation is divided into an authentic and legally, and in the scientific literature – are increasingly common position that such a classification does not correspond to modern conditions of the legal system.

Analyzed the criteria for dividing normative interpretation of authentic and legality. Found that exercise can only authentic interpretation of the authority that issued a legal act (for example, the Parliament of Ukraine, President of Ukraine, the Government of Ukraine and others). So many subjects authentic interpretation. Relatively delegated interpretation, the subject composition of this type of interpretation is also numerical. Therefore, the selection as a criterion for distinguishing the normative interpretation of authentic and delegate – the subject does not correspond to the nature of these species.

It was found that the criterion for distinguishing the normative interpretation of authentic and delegate – has character interpretation of competence. Authentic interpretation of the sub-